

Derleme Makalesi/Review Article

ALFRED MARSHALL: ‘KANLI-CANLI’ İNSAN ANLAYIŞI¹

ALFRED MARSHALL: THE CONCEPTION OF ‘A MAN OF FLESH AND BLOOD’

Hüsnu BİLİR

Dr. Öğr. Üyesi, Aksaray Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi, husnubilir@aksaray.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-9602-8267>

Başvuru Tarihi/Application Date: 24.05.2018

Kabul Tarihi/Acceptance Date: 05.11.2018

DOI: 10.30798/makuiibf.426727

Öz

Neoklasik iktisadın kurucuları arasında değerlendirilen Alfred Marshall’ın, neoklasik iktisadın diğer önde gelen isimleri olan Léon Walras ve William Stanley Jevons’tan farklı bir iktisat anlayışına sahip olduğu söylenebilir. Zira ‘neoklasik iktisat’ ifadesini ilk kullanan düşünür olan Thorstein B. Veblen’e (1900) göre bu terim, evrimsel sürecin farkında olan ancak bunu analizlerinde kullanmayan iktisatçıları işaret etmektedir. Bu anlayışın en net olarak görüldüğü isim ise Marshall’dır. Zira Marshall’a göre iktisat değişken, karmaşık ve evrimsel bir yapıya sahiptir ve iktisatçıların örnek alması gereken bilim dalı fizik veya mekanik değil, biyolojidir. Bu doğrultuda, insanın hem toplumsal ve kültürel çevresini, hem de duygularını, sezgilerini, arzularını ve alışkanlıklarını dikkate almayan ‘rasyonel iktisadi insan’ fikri, bu karmaşık dünyayı açıklama konusunda yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle Marshall bu kavramın yerine, insanın toplumsal ve tarihsel bağlamıyla bağlantısını ifade eden ‘kanlı-canlı insan’ fikrini önermiştir. Bu çalışmanın amacı da Marshall’ın ontolojik ve epistemolojik anlayışı doğrultusunda bilimi ve ‘iktisat’ı nasıl ele aldığını incelemek ve bu doğrultuda ‘kanlı-canlı insan’ anlayışının temellerini açığa çıkarabilmektir.

Anahtar Kelimeler: Alfred Marshall, Bilim anlayışı, İktisat anlayışı, ‘Kanlı-canlı’ insan

Abstract

It’s safe to say that Alfred Marshall had a different conception of economics, contrary to the other leading figures of neoclassical economics such as Léon Walras and William Stanley Jevons. Because Thorstein B. Veblen (1900) who coined the term ‘neoclassical economics’ stated that this term pointed to economists realized the evolutionary process but didn’t use it in their economic analyses. This is most apparent in Marshall’s works. For Marshall economics was in nature of changing, complex and evolutionary and the mecca for economists is biology, rather than physics and mechanics. Accordingly the conception of ‘rational economic man’ which neglects human’s social and cultural sphere, emotions, intuitions, desires and habits was inadequate to explain this complicated sphere. Instead of this concept Marshall suggested the idea of ‘a man of flesh and blood’ which reflects the relationships of human with his/her social and historical context. And this paper aims to examine Marshall’s conceptions of science and ‘economics’ and to reveal the essential of his conception of ‘a man of flesh and blood’.

Keywords: Alfred Marshall, The conception of science, The conception of economics, ‘A man of flesh and blood’

¹ Bu çalışma Prof. Dr. Ufuk SERDAROĞLU danışmanlığında Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde yürütülen “Nöroiktisat: Neoklasik İktisadın Yenilenen Yüzü mü, Eleştirel Bir Yaklaşım mı?” başlıklı doktora çalışmasından türetilmiştir.

EXTENDED SUMMARY

Alfred Marshall is one of the founding fathers of neoclassical economics along with Léon Walras and William Stanley Jevons. But Marshall has some distinctive features among these thinkers. Firstly, he traced classical economists such as John S. Mill, Adam Smith, David Ricardo and Thomas Malthus, and developed his economic analysis in line with classical political economy. Secondly he emphasized the evolutionary process in (natural and social) sciences and hence economics. It's safe to say that Marshall is an exceptional example of neoclassical economics in this regard. Because Thorstein B. Veblen, who coined the term of 'neoclassical economics', treated this term as a continuation of classical political economy on one hand, while he used it to describe an economic approach departed from classical tradition on the other hand. Accordingly Marshall featured "the best work that is being done under the guidance of the classical antecedents" in Veblen's sense of word.

For example Marshall criticized classical economists on the grounds that they've accepted human character and activity as a 'constant quantity'. According to Marshall, both society and economics were dynamic and complex systems rather than static and simple, so he conceived society as an evolutionary process in which there's an interrelation between individual character and socioeconomic environment. In this regard "economic conditions constantly changing" and hence "the Mecca of the economist lies in economic biology" according to him, while Walras and Jevons attempted to construct economics based on physics and mechanics. Also the human conception of classical economists was deficient to explain this complex process for Marshall. Because the idea of 'rational economic man' comprehended human as being deprived of all kinds of emotion and values as kindness, integrity and dignity. It focused only economic aspect of human behavior, ignoring the critical aspects of economic life such as 'individual faculties', 'religious belief' and 'labour relations'.

But Marshall argued that human was a social being, and economy was embedded in social sphere. Accordingly human being couldn't be conceived as 'abstract' and 'homogenous' individual, contrary to Walras and Jevons; he/she should be discussed within historical and social context. Because human is a member of a society, in other words "man is himself largely formed by his surroundings". Therefore Marshall discussed individual action in connection with social life, as habits, conventions, families, environment, emotions, intuitions and instincts have important roles on human behavior. In this regard, the conception of 'economic man' whose main interest is his/her self-interest and doesn't care about other people was replaced by 'a man of flesh and blood' in Marshall's analysis. The pure economic theory isn't adequate to analyse 'a man of flesh and blood', because "facts by themselves teach nothing", scientific thought should be combined with experience, common sense and trained instinct. Therefore economists have to consider the determinant role of social, cultural and historical elements on human behavior. So economics has to include all these aspects by being closely related to other sciences as history, sociology, psychology as well as biology and chemistry.

The aim of this paper is to show that Marshall conceived economics and human being as evolving and complex phenomena, contrary to both classical economists and the other leading figures of neoclassical economics such as Walras and Jevons. In this direction, firstly Marshall's ontological and epistemological understanding will be discussed and how this understanding effected his conception of science and economics will be examined. Then his conception of human being in accordance with his conception of science and economics will be analysed.

GİRİŞ

Neoklasik iktisat bir geçiş sistemi olarak tabiiyül edilirse, bu sistemin merkezindeki yıldız kuşkusuz ki Alfred Marshall olacaktır (Kenneth E. Boulding, 1975: 233).

Alfred Marshall, neoklasik iktisadın kurucularından birisidir. Bu çerçevede Marshall'ın, 1890 yılında yayımlanan *Principles of Economics (İktisadın İlkeleri)* başlıklı eseriyle neoklasik iktisada son halini verdiği kabul edilmektedir. Bununla birlikte, Marshall'ın, neoklasik iktisadın diğer kurucu düşünürleri olan Léon Walras ve William Stanley Jevons'tan ayrılan bir analiz yöntemine sahip olduğu söylenebilir². Marshall'ın söz konusu düşünürlere kıyasla klasik iktisat geleneğine daha yakın durduğu ve klasik iktisat okulunun öncüllerini takip ettiği görülmektedir³. Bu nedenle 'neoklasik' sıfatının kullanılabilmesi belki de en uygun isim Marshall'dır.

Zira 'neoklasik iktisat' terimini, iktisadi düşünce tarihinde ilk olarak Thorstein Bunde Veblen tarafından *Preconceptions of Economic Science III (İktisat Biliminin Ön-Kabulleri III) (1900)* başlıklı makalesinde kullanmıştır. Veblen neoklasik iktisat terimini, bir yandan klasik geleneğin devamı niteliğinde ele alırken (Aspromourgos, 1986, s. 286; Rima, 1996, s. 5), diğer yandan da klasik gelenekten ayrılan bir iktisadi ifade etmek üzere kullanmaktadır. Bu çerçevede Veblen'e göre "klasik öncüllerin kılavuzluğunda yaratılan en iyi eser olarak Marshall'ın çalışması örnek gösterilebilir" (Veblen, 2017, s. 169). Zira Marshall, Veblen'e göre, evrimsel sürecin ve toplulukların iktisadi yapısının ve gelişimin kesintisiz bir süreç olduğunu kabul etmektedir:

"Sonraki klasik siyasal iktisat çizgisi boyunca yapılan bu en iyi çalışmanın ayırt edici özelliği, toplulukların iktisadi yapısının ve gelişimin sürekliliği konusundaki ısrarıdır. Tüm bunlar da, çalışmaya evrimsel bir hava katar" (Veblen, 2017, s. 172).

Marshall'ın çalışmalarında bu "evrimsel hava"nın izlerine sıklıkla rastlanmaktadır. Örneğin Marshall *Principles of Economics*'in birinci baskısına "iktisadi koşullar her daim değişkendir" (Marshall, 2013, s. xix) gözlemiyle başlarken, beşinci baskısına yazdığı önsözde ise "iktisatçı için kutsal yer (mecca), iktisadi dinamiklerden ziyade iktisadi biyolojidir" (Marshall, 2009, s. xx) ifadesini kullanmış ve iktisadın evrimsel yapısına dikkat çekmiştir. Bu doğrultuda Marshall toplumu, bireysel karakter ile sosyoekonomik çevre arasındaki birçok karşılıklı ilişkinin olduğu karmaşık bir evrimsel süreç olarak tahayyül etmiş ve klasik iktisatçıların hem insanı hem de insan karakterini ve etkinliğini sabit bir büyüklük olarak ele aldıkları için yanıldıklarını ileri sürmüştür. Bu klasik bakış açısı, Marshall'a göre, aslında yanlış değildi, ancak kapitalist toplumun, toplumsal evrimle artık hükümsüz kılınan ilksel bir aşamasına özgüydü (Bilir, 2017, s. 107-109). Ayrıca Marshall, Veblen'in evrimsel iktisadının ayırt edici niteliklerinden birisi olan temayül ve alışkanlıkların insan davranışları üzerindeki belirleyici rolünün de farkındaydı. İnsanı temayüllerin ve alışkanlıkların ahenkli bir yapısı olarak ele alan Marshall'a göre insan alışkanlıkları temelinde hareket etmektedir; dolayısıyla iktisadi güçler, insan alışkanlıklarına da bağlıdır (Bilir, 2017, s. 113-114).

Bu doğrultuda Marshall, ayrıca insanın rasyonel olduğu ve sadece kişisel-çıkarı peşinde koştuğu şeklinde ele alınmasına karşı çıkmaktadır. Söz konusu 'rasyonel iktisadi insan' fikri, insanı her türlü duygudan ve iyilik, dürüstlük ve onur gibi ruhsal/insani değerden yoksun bir şekilde ele alarak (Karagül, 2018, s. 427-428), insan davranışının yalnızca iktisadi boyutuna odaklanmakta ve toplumsal, kültürel ve tarihsel bağlamı dikkate almamaktadır. Halbuki insanların iktisadi olmayan ilişkilerle (kültür, ahlak, inanç sistemleri gibi) toplumsallaştıklarını ve toplumsal ağlar içerisinde yaşadıklarını kabul eden (Kabaş, 2018, s.

² Bu bağlamda iktisat tarihindeki yeri tartışmalı olan bir diğer isim de Carl Menger'dir. Mirowski'ye (1984) göre Menger neoklasik iktisatçı olarak değerlendirilemez, zira Menger neoklasik teorisinin iki temel dayanak noktasını –tek fiyat yasasını ve ticari malların, dengede muadil olmaları anlamında bir bakıma bağlantılı oldukları kavramını- reddetmiştir. Bu doğrultuda, Menger'in hem Alman Tarihçi Okul'un önde gelen isimlerinden (Screpanti ve Zamagni, 2005: 189) hem de Avusturya Okulu'nun kurucularından birisi olduğu söylenebilir (Endres, 1997, s. 1; Pressman, 2006, s. xviii).

³ Örneğin eşi Mary Paley Marshall (1948: 20), 1873-1874 yıllarında Marshall'ın derslerini aldığı sıralarda, "ana dayanak noktasının Mill olduğunu, arka planda ise Smith, Ricardo ve Malthus'un yer aldığını" belirtmiştir.

184) Marshall'a göre iktisat diğer disiplinlerden yalıtılmamalıdır. Bu doğrultuda Marshall tarih, sosyoloji, psikoloji gibi disiplinlerin katkılarından da yararlanması gerektiğini ileri sürmüştür.

Bu çalışmanın amacı da Marshall'ın bilim ve iktisat anlayışı doğrultusunda, 'insan'ı nasıl ele aldığını göstermektir. Bu doğrultuda birinci kısımda Marshall'ın ontolojik ve epistemolojik anlayışı üzerinde durularak, bu anlayışın bilim ve iktisat düşüncesini nasıl etkilediğinin izi sürülecek; Marshall'ın bilim ve iktisat anlayışları üzerinden durulacak; ikinci kısımda ise 'insan'ı nasıl ele aldığı incelenecektir.

1. MARSHALL'IN BİLİM VE İKTİSAT ANLAYIŞI

Marshall'ın bilim ve iktisat anlayışı, ontolojik anlayışının bir uzantısı niteliğindedir. Bu çerçevede Marshall, -aşağıda örneklendirileceği üzere- eserlerinde kimi zaman pozitivist bakış açısına yaklaşırken, kimi zaman da hermeneutik veya pozitivist-olmayan (non-positivist) bakış açısına yakın durmaktadır⁴. Örneğin, eşi M. P. Marshall ile birlikte kaleme aldıkları *The Economics of Industry (Endüstri İktisadı)* isimli çalışmada pozitivist bir bakış açısıyla bilimsel yöntemi şu şekilde tarif etmektedir:

Bilim farklı yasalar arasındaki bağlantıların izini sürer ve bu yasalardan bazılarının diğer yasalarla nasıl açıklandığını veya bu yasalarda nasıl ibtina edildiğini gösterir. Bu yasaları zorluk derecesi gittikçe artan yeni durumlara uygulayarak, bunlardan sonuç çıkarıp bu yasaların işaret ettikleri sonuçları gözler önüne serer. Daha sonra ise yaptığı işi doğrulamak amacıyla bu sonuçların gözlemle ne kadar uyumlu olduklarını araştırır. Bu yasaların doğayı daha doğru biçimde temsil etmesi amacıyla, eğer gerekirse, orijinal yasalara tekrar döner ve bunları doğrular, değiştirir veya bu yasalara ilaveler yapar. Dolayısıyla bilim zamanla gelecek vakaları daha güvenilir ve kesin biçimde tahmin edebilir hale gelir (A. Marshall ve M. P. Marshall, 1879: 3).

Yani Marshall'a göre pür teorinin işlevi belli varsayımsal öncüllerden belli sonuçlar çıkarmaktır. Bu öncüller, uygulamalı teorinin ele aldığı olgulara mümkün olduğu kadar yakın olmalıdır, ancak pür teoride kullanılan terimler açık bir biçimde yorumlanabilmelidir. Teorinin dayandığı hipotezler de basit olmalı, kolayca ele alınabilmelidir (Marshall, 1879a: 1). Marshall bilimin sınırlarını ve bilim ile sanat arasındaki ilişkiyi ise şu şekilde izah etmektedir:

Ancak bilimin tek yapabildiği de budur; bilim, yaşam için yol göstermek veya meselelerin pratik gidişatı açısından kurallar koymak iddiasında olamaz. Bu eskiden Sanat olarak adlandırılan şeyin vazifesiydi. Sanat bazı önemli pratik amaçları göz önünde bulundurur ve insanları, çabalarını bu amaçlara ulaşmaları doğrultusunda yönlendirir. Sanat öncelikle durumun farklı koşullarını genel olarak inceler ve daha sonra bu koşullardan birini ele alarak, özel işi bu belli koşullar sınıfıyla bağlantılı soruları yanıtlamak olan bilimi araştırır ve bilimden görünürdeki amaçla doğrudan bağlantılı bir sorunu yanıtlamasını ister. Sanat, bilimlerden bu tür yanıtları derler ve bir araya getirir ve şu sonuca varır: Bilimler bize şunu söyler; filanca etkiler filanca sebeplerden kaynaklanır, dolayısıyla filanca bir yolun izlenmesi en iyisidir. Bu yol, her şey hesaba katıldığında, bizçi arzulanan amaca ulaştırır veya yaklaştırır (A. Marshall ve M. P. Marshall, 1879: 3).

⁴ Bu noktada kısaca pozitivistmin ve hermeneutik yaklaşımın açıklanması yararlı olacaktır. *Paradigma Felsefe Sözlüğü*'nde, farklı bilgi türleri olamayacağını, gerçek araştırmanın empirik olguların tasvirinden ve izahatından meydana geldiğini öne süren; doğa bilimlerinin yöntemlerini, yani pozitif ya da deneysel yöntemleri kullanarak ve bu bilimlerin ulaştığı sonuçlardan yararlanarak fiziki ve beşeri fenomenleri içine alan; bütünlüklü bir fenomenler dünyası resmine ulaşmaya çalışan bir yaklaşım olarak tanımlanan (Cevizci, 1999: 707) pozitivism, varoluşu, gözlemlenebilir nesnelere özdeşleştiren bir ontolojiye sahiptir ve dışarda, kişinin (veya gözlemcinin) bilgisinden bağımsız bir reel dünya olduğunu savunmaktadır; diğer bir ifadeyle gözlemci, gözlemlediği şey karşısında değer yargısına sahip değildir. Dolayısıyla bilimsel bilgi, bu bilgilerin yorumlanmasından bağımsızdır; yani bilimsel bilgi, olguların, daha doğrusu olgular arasındaki belli ilişkileri yansıtan nicel ifadelerin soyut temsilidir ve bu olgular doğrudan, yorumsuz algı verisi olarak tasavvur edilmektedir (Bilir, 2017: 39). Hermeneutik yaklaşım ise, doğa bilimlerinin ve sosyal bilimlerin farklı inceleme nesnelere ve dolayısıyla farklı epistemolojilere sahip olduklarını ileri sürmektedir, bu nedenle doğa bilimlerinde kullanılan yöntemler sosyal bilimlerde kullanılmamaktadır; zira bir araştırma araştırmacıdan bağımsız değildir ve araştırmacının durumu idrak edişi, araştırmasının sonucunu etkilemektedir. Benzer şekilde, pozitivist-olmayan (yorumcu ve oluşturmacı) yaklaşıma göre de, gözlemci, realitenin tesis edilmesinde önemli bir paya sahiptir ve dolayısıyla hakikat gözlemciden bağımsız değildir. Yani bilimcinin veya gözlemcinin deneyimleri, dünya görüşü, tarihsel ve kültürel ortam vb. faktörler bilimcinin veya gözlemcinin görüşleri ve dolayısıyla oluşturdukları teori üzerinde etkili olmaktadır (Bilir, 2017: 92).

Dolayısıyla Marshall için bilimin evrensel kuralı, temel yasaları araştırmaktır ve tabiatı gereği aynı olan ve aynı yasalara uymaları beklenebilen şeyler bir arada sınıflandırılmalıdır (A. Marshall ve M. P. Marshall, 1879: 96). Ancak bilim bu yasaları bir anda oluşturamaz, ilerlemeci ve evrimci bir süreç içerisinde bilimsel yasalar oluşturulmaktadır. Marshall, doğa bilimleri tarihine bakıldığında, insanlığın doğa fenomenlerini birbirinden ayırmaya ve bu fenomenleri ayrı ayrı inceleyip bunların izini sürmeye başladığında sağlam ve kesintisiz bir ilerleme kaydedebildiğinin görüleceğini belirtmektedir; insanlık bu şekilde 'hakikat'e gittikçe daha çok yaklaşmıştır. Diğer yandan, tarihsel olarak bakıldığında sosyal bilimlerin doğa bilimine nazaran daha yavaş bir ilerleme sergiledikleri göze çarpmaktadır. Bu durumun sebeplerinden biri, insanların bu sınıflandırma yöntemlerini sosyal bilimlere uygulamaya ve doğa bilimlerinde başarılı olan her bir hakikat sınıfını sistematik biçimde çalışmaya yalnızca son zamanlarda başlamış olmalarıdır. Sonuç olarak bu bilimler istikrarlı bir biçimde gelişmeye başlamışlardır⁵ (A. Marshall ve M. P. Marshall, 1879: 4-5). Bu doğrultuda, "ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında iktisatçılar bir adım daha ileri gitmiş ve doğa bilimlerinden, doğanın eğilimlerini gündelik dilden daha kolay ve kesin bir biçimde tasvir edip açıklayabilen özlü ve güçlü ifadeleri alarak, doğa bilimine daha da yaklaşmışlardır" (Marshall, 1897: 122).

Ancak doğa bilimlerinde kullanılan yöntemler iktisatta aynı şekilde kullanılamamaktadır. Zira Marshall'a göre –Walras ve Jevons'un aksine- etik ve liberal politikten türetilen değer yargıları iktisadın bir parçasıdır (bkz. Marshall, 2013: xix, 23, 29, 108, 181, 546). Groenewegen'in de (2005: 43) belirttiği üzere, Principles of Economics'in son bölümü de ilerleme fikrinin ve etik meselelerin nasıl da iktisadın zaruri temelleri arasında yer aldığını gözler önüne sermektedir. Dolayısıyla iktisatta ayrılmaz bir politik, toplumsal ve etik unsurlar bütünü bulunmaktadır. Yani iktisadın bu kritik veçhesi, iktisadın sosyal bilimlerin bir parçası olmasını ve etik, politik ve toplumsal değerlerin analize dâhil edilmesini sağlamaktadır; realist bir iktisat için bu unsurları ayrı tutmak imkânsızdır⁶.

Bu bakımdan Marshall iktisadi muhakeme ile sosyal bilimler arasında bir yakınlık olduğunu belirtmekte ve iktisat ile doğa bilimleri arasında bir ayırım yapmaktadır: "Doğa bilimlerinde, kamuoyunun etkisini hesaba katmadan doğa yasaları keşfedilebilirken, iktisatta ve diğer ahlâk bilimlerinde bu yapılamaz: Ahlak dünyasında, bir değişimin olması gerektiği ve olacağı şeklindeki bir inanış, bu değişimi doğurma eğilimindedir"⁷ (A. Marshall ve M. P. Marshall, 1879: 209). Diğer bir ifadeyle, Marshall'a (1897: 121) göre en büyük fark, "doğa bilimleri saklı birimini, moleküler hareket tarafından yönetilen güçlerde ararken, sosyal bilimlerin insan karakterinin güçlerinde aramasıdır." Dolayısıyla, bir insan bilimi yaratılması son derece zordur; insan davranışına dair her türlü ifade hem kesin olmayacak hem de kusurlu olacaktır (Frantz, 2005: 67).

Zira Marshall'a göre nasıl doğa basit değil karmaşık bir sistemse, iktisat da asla basit bir bilim olamaz. Dolayısıyla basit açıklamalar kesinlikle yanlıştır; yani iktisatçılar sadece insan davranışının farklı güdülerini hesaba katmamalı, aynı zamanda farklı düşünme biçimlerine de sahip olmalıdır. İktisatçıların üç büyük entelektüel melekesi –algı, hayal gücü ve akıl- olmalıdır ki bunlar arasından en çok ihtiyaç duyulanı hayal gücüdür. Zira hayal gücü, görünür olayların arkasındaki veya altındaki sebeplerin ya da görünür sebeplerin arkasındaki veya altındaki etkilerin izinin sürülmesi açısından elzemdir. Marshall (2013: 40-44) için hakikat şudur ki, iktisatçılar bilgiyi, analizi ve disiplinli hayal gücünü birleştirmelidir.

Marshall'ın analizinde hayal gücünün önemli bir yer tutması, iktisadın ana meselesinin matematikselleştirilmesinin önüne geçmektedir, zira pür matematik iktisadi meseleleri açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Bu bakımdan Marshall –Walras ve Jevons'un aksine- iktisatta matematiğin kullanılması konusunda, klasik teorisyenlere geri dönmüş ve iktisadın ana mevzuunun matematikselleştirilmesi

⁵ Yöntem birliğini savunan Marshall'ın bu bağlamda pozitivist yaklaşımı benimsediği söylenebilir.

⁶ İktisadın politik, toplumsal ve etik unsurlardan bağımsız olarak değerlendirilemeyeceğini belirten Marshall'ın bu noktada pozitivist-olmayan bakış açısına yaklaştığı söylenebilir.

⁷ Bu ifade de, Marshall'ın analizindeki pozitivist-olmayan yaklaşımın bir diğer örneğidir.

konusundaki ısrara karşı çıkmıştır (Schabas, 1989: 63). Matematiksel ve grafiksel ifadelerin bazı alanlarda son derece gerekli ve faydalı olduğunu belirtse de, grafikleri ve matematiksel eşitlikleri dipnotlarda ve eklerde sunmayı tercih etmiştir (Groenewegen, 2007: 4; Wagner, 1891: 327). Çünkü Marshall'a göre matematiksel muhakemenin kötü iktisada yol açması neredeyse kaçınılmazdır ve bunun sebebi de sadece matematiksel olmasından başka bir şey değildir. 27 Şubat 1906 tarihinde Bowley'e yazdığı mektupta bu durumu şu şekilde izah etmiştir (Whitaker, 1996 cilt 3: 130): "(Matematiksel iktisat konusundaki) çalışmalarımın sonraki yıllarında şunu gittikçe daha çok fark ettim ki iktisadi hipotezlerle ilgili iyi bir matematiksel teoremin iyi iktisat olması çok uzak bir ihtimaldir⁸." Bu bakımdan, Marshall'a göre, iktisatta açık ve net düşünce açısından özellikle faydalı olan şey matematiğin mantığı değil, dilidir. Dolayısıyla Marshall iktisatta matematiğin kullanılmasına değil, iktisadın tamamen matematiksel bir hale dönüşmesine karşı çıkmaktadır; matematik iktisadın evrimsel doğasını ifade etmek için kullanılabilir bir araçtır.

İktisadın evrimsel yapısı, onun 'mücadele iktisadı'na indirgenmesini olanaksız kılmaktadır. Bu bağlamda Marshall ders notlarında William Whewell, Immanuel Kant ve John S. Mill'den alıntılar yaparak, iktisadın 'mücadele iktisadına indirgenemeyeceğini' belirtmiştir; zira bu durum, iktisadi hayatın 'kişisel yetenekler' ve 'iş ilişkileri' gibi hayati önem taşıyan veçhelerini göz ardı etmektedir (bkz. Marshall, 2013: 1, 22, 47, 165). Dolayısıyla iktisat sadece 'doğal zenginlik' tartışmalarını ihtiva etmemeli, aynı zamanda 'zihinsel sermaye' ve 'örgütsel sermaye' gibi diğer zenginlik türlerini de içermelidir (bkz. Marshall, 2013: 14, 22). İktisadın böyle geniş bir şekilde tanımlanması da onun sosyal psikoloji ile yakın bir ilişki kurmasını sağlamaktadır (Cook, 2009: 167). Bu doğrultuda Marshall 'ekonomi politik' yerine 'iktisat' ve 'sosyal iktisat' terimini kullanmayı genel olarak tercih etmiştir⁹. Marshall'a göre iktisat, pür ve uygulamalı veçheleri olan ayrı bir bilimdir ve 'ekonomi politik' teriminden 'iktisat' teriminin kullanılması disiplini daha iyi tarif etmektedir. Bu bakımdan kitabının isminin '*Principles of Political Economy*' değil de '*Principles of Economics*' olması pek şaşırtıcı değildir (Alvey, 1999: 63). Marshall da bu durumu şu sözlerle ifade etmektedir:

Ekonomi politik, zenginliğin üretimini, bölüşümünü ve tüketimini incelemektedir. Ücretleri, kârları ve rantı belirleyen sebepleri ve değişmez doğa kurallarının bu sebepleri ne kadar tayin edip sabitleştirdiğini ve insan çabasının da bu sebepleri ne derece değiştirebildiğini araştırmaktadır. Ayrıca işçinin karakteri ile yaptığı işin niteliği arasındaki ilişkinin de izini sürmektedir. Ulus (the nation) 'politik topluluk (the Body Politics)' olarak adlandırılmaktaydı. Bu ifade yaygın biçimde kullanıldıkça, tüm ulusun çıkarları düşünüldüğünde 'Politik' terimi kullanılıyordu ve 'Ekonomi Politik' de bir bilim ismi olarak gayet işe yarıyordu. Ancak artık 'politik çıkarlar' genellikle ulusun bir kısmının veya bazı kısımlarının çıkarları anlamına gelmektedir; bu nedenle yapılacak en uygun şey 'Ekonomi Politik' terimini bırakıp yerine İktisat Bilimi veya kısaca İktisat demek gibi gözükmemektedir (A. Marshall ve M. P. Marshall, 1879: 2).

Marshall'ın iktisat terimini tercih etmesinin sebebi, disiplinin evrimsel bir yapıya sahip olduğuna inanmasıdır¹⁰. Zira Marshall'a göre hayat son derece karışık kesitsel unsurlara sahiptir. Marshall için gelecek

⁸ Marshall 27 Şubat 1906 tarihinde Arthur Lyon Bowley'e yazdığı mektupta, sonuçta şu kuralları elde ettiğini belirtmektedir (Aktaran: Whitaker, 1996, cilt 3: 130): "1. Matematiği araştırma aracından ziyade, sembolik bir dil olarak kullanın; 2. Kendinizi ifade edinceye dek matematik kullanmaya devam edin; 3. Bunları İngilizceye çevirin; 4. Reel yaşamda önemli olan örneklerle açıklayın; 5. Matematiksel bölümü yakın; 6. Eğer 4'te başarılı olamazsanız, 3'ü yakın; ki ben genellikle bu sonucunu yaptım."

⁹ Ancak bu noktada Marshall'ın gerek ders notlarında, gerekse kitaplarında kimi zaman 'iktisat' kimi zaman 'ekonomi politik' terimini, kimi zaman da iki terimi birlikte kullanmayı tercih ettiği belirtilmelidir. Örneğin *Principles of Economics*'in henüz ilk sayfasında 'ekonomi politik' ve 'iktisat' terimlerini eşanlamlı olarak kullandığı görülmektedir (Marshall, 2013: 1): "Ekonomi politik ya da iktisat, hayatın olağan meşguliyeti içinde insanın, bir yandan servetin, diğer ve daha önemli bir yandan da insan tahlilinin bir parçasıdır." Bu doğrultuda, çalışma boyunca iktisat terimi tercih edilecek, ancak yapılan birbir alıntılarda Marshall tarafından tercih edilen terim kullanılacaktır. Diğer yandan Marshall'a göre disiplin için isim değişikliği daha büyük bir mücadelenin - Cambridge Üniversitesi'nde iktisadın Ahlak Bilimleri Anadalı'ndan (Tripos) ve Tarih Anadalı'ndan ayrılmasının- bir parçasıydı. Marshall o dönemler ahlak bilimleri ve tarih programının bir parçası olan iktisad, standartları fizik ve biyoloji bilimleri kadar yüksek, bağımsız bir çalışma sahası haline getirmiştir (Pressman, 2006: 101-102).

¹⁰ Marshall iktisat biliminin eskiden (otuz sene önce) kendisine daha fazla güvendiğini, genel önermelerinin ve genel ilkelerinin daha cesur ve mütehakkim olduğunu; ancak iktisat kendi kabuğundan çıkmaya başladıkça bu özgüvenin azaldığını ve akademik eleştirilerin, bilhassa Alman Tarihçi Okul'un eleştirilerinin, bu çözülmeyi hızlandırdığını ifade etmektedir. Marshall'a (1897: 116)

tam olarak öngörülemediğinden ve hayatın genel koşulları sabit olmadığından dolayı, iktisat teorisini hayatın pratik sorunlarına uygulamak oldukça zordur (Frantz, 2005: 73-74). Bu bakımdan Marshall iktisadın organik bir bütün olduğunu belirtmiş ve teori ile ilgisi olmayan empirizmin ve teoriye sanki kendisi bir amaçmış gibi muamele etmenin tehlikeli olduğunu ifade etmiştir. Diğer bir ifadeyle, Marshall'a göre önemli olan, realiteyle bağı koparmamak ve soyutlamayı aşarak empirik realiteye giderek daha çok yaklaşmaktır (Buğra, 2013: 157). Bu çerçevede, doğrudan empirik testler fikrine açıkça ve defalarca karşı çıkmıştır, zira olgular teori-yüklüdür (theory-laden): Yani "tek başına olgular hiçbir şey göstermezler" (Marshall, 2013: 32), gerekli olan şey deneyim, sağduyu ve talimli içgüdünün (sezginin) bilimsel düşünceyle birleştirilmesidir (Marshall, 2013: 32).

Dolayısıyla Marshall'a göre iktisatçının sadece tek bir meseleye odaklanması onu çıkmaza sokacaktır. İktisadi hayatın karmaşık ve evrimsel yapısının tam anlamıyla idrak edilebilmesi için iktisatçılar sadece iktisat teorisine bağlı kalmamalı, bunun yanı sıra sosyolojik, tarihsel ve kurumsal araştırmalardan da yararlanmalıdır:

Kendini tamamen dar bir inceleme dalına veren bir kişi muhtemelen bir gelişme gösteremez. İktisatçı tutumların ve geleneklerin veya yasaların tarihi ve zihinsel, ahlâki, yasal ve politik bilimin ilkeleri hakkında da bir şeyler bilmelidir. İktisatçı, insan karakterinin geçici veya yerel safhalarını insan doğasının kendisiyle karıştırarak, insan zihninin muhteşem esnekliğine (pliability) güvenmeyerek ve yeryüzünün, kendi çağındakinden ve hatta kendi ülkesindekenden farklı tipte insanlar yaratabileceği yönündeki kanıtlara rağmen bunu imkansız farz ederek, insanlığın şu anki deneyiminin evrensel bir geçerliliğe sahip olduğunu kabul etme hatasından sakınmalıdır. Bu tür bir darlığın önündeki tek güvence, liberal bir zihinsel gelişmedir. Başka bir şey olmayan bir iktisatçı muhtemelen iyi bir iktisatçı da olamaz. Etkileşim halinde olan toplumsal fenomenler birbirlerinden ayrı olarak ele alınırlarsa tam olarak idrak edilemezler ancak bu, toplumun maddi ve endüstriyel fenomenlerinin yararlı genellemeler uygun olduklarını hiçbir şekilde kanıtlamaz, sadece bu genellemelerin, belli bir medeniyet biçimine ve belli bir toplumsal gelişme aşamasına ilişkin olduğunu kanıtlar. Dolayısıyla iktisatçı bazen asıl olarak ilgilendiği refah unsuru ile diğer unsurlar arasındaki bağlantıyı dikkate almaya ara vermelidir; zira ancak bu şekilde, ulaştığı sonuçların gerçek değerini saptayabilir ve incelemelerini hangi doğrultuda genişleteceğini öğrenebilir¹¹ (A. Marshall ve M. P. Marshall, 1879: 5).

Bu doğrultuda, Marshall'a göre, iktisatta bir hareket, bir alışkanlık, bir kurum, bir yasa sadece tek bir etki değil, bir dizi etki yaratmaktadır. Bu etkilerden bazıları sadece anlık iken diğerleri ise art arda ortaya çıkmaktadır (A. Marshall ve M. P. Marshall, 1879: 16). Ayrıca iktisatta her vaka, gelecekteki vakaların vuku bulunduğu koşullarda kalıcı değişimlere neden olmaktadır (Marshall, 1879b: 12). İktisadi güçler, insan alışkanlıklarına ve duygusal yakınlıklara bağlı olduğu kadarıyla, insanın bilgisine ve endüstriyel yeteneğine de bağlıdır (Marshall, 1879a: 26).

Dolayısıyla Marshall insan eylemlerinden oluşan toplumsal gerçeğin idrak edilemez genişlikte ve çeşitlilikte olduğunu kabul etmektedir. Marshall'a göre bu toplumsal alan bütünüyle biçimsizdir ve bu nedenle insanların eylemlerinin yığınlaşan birikimini, normalize bir bütüne, ölçülebilir eylemlere

göre bu süreçteki asıl etken Batı dünyasında toplumun iktisadi yapısında meydana gelen ani değişimlerdir. Bu dönemde, Charles Darwin'in *On The Origin of Species (Türlerin Kökeni)* (1859) isimli kitabının yayımlanması da hedonist psikolojinin temellerini sarsan en güçlü etkenlerden birisidir ve iktisatçılar biyolojik incelemenin iktisadi sorunlar üzerinde etkisi olduğunu fark etmeye başlamışlardır (Mitchell, 1969: 88-89).

¹¹ Bu pasaj, Marshall'ın analizindeki hermeneutik etkileri gözler önüne sermektedir. Bu pasajda ayrıca Tarihçi Okul'un argümanlarıyla benzerlikler bulunduğu da söylenebilir. Bu bağlamda, Marshall ile Tarihçi Okul arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmalar için bkz. Hodgson, 2005, 2011; Hutchison, 1988; Raffaelli, 2003; Skidelsky, 1983.

indirmektedir (İnsel, 2012: 69). Marshall'a göre böyle bir ölçümü sağlayabilecek en uygun araç ise paradır zira güdülerin şiddeti parayla ölçülebilir (Aspers, 1999: 653); yani para -aşk ve gururun aksine- ölçülebilirdir (Frantz, 2005: 63). Marshall için “yaşamın hemen hemen tüm eylemleri, en azından kısmen, arzular tarafından yönetilir ve bu arzuların gücü de insanların memnuniyet elde etmek amacıyla yaptıkları fedakârlıkla ölçülebilir: Bu fedakârlık farklı biçimlerde olabilir (...) Ancak yaşamış olduğumuz dünyada bu fedakârlık hemen her zaman, mübadele aracı olduğu konusunda üzerinde genel olarak anlaşılacak belli bir maddi şeyin aktarımından ibarettir ve bu şey de paradır”; diğer bir ifadeyle, para miktarı “bir şeyin bir kişiye çekiciliğini (desirability)” ölçmektedir (Marshall, 2013: 33).

Yani insan doğasına ait arzular, özelemler ve diğer duygusal yakınlıklar eyleme dönüştükleri zaman parasal değerlerle tahmin edilebilmekte ve ölçülebilmektedirler, dolayısıyla bilimsel yöntemlerle ele alınmaya müsaittirler¹² (Elahi, 2015: 27). Bu bakımdan, diğer pek çok motivasyon söz konusu olsa da, uzun dönemde insan davranışını etkileyen en istikrarlı güdü paradır¹³. Diğer bir ifadeyle iktisat, ölçülebilir bir güdü yani para yardımıyla zihnin ve tinin insan davranışına nasıl aksettığını incelemektedir¹⁴ (Marshall, 2013: 18-21). Böylelikle para, niyet, arzu, haz, ıstırap gibi psikolojik değişkenlerin temsil edilmesine yardımcı olmaktadır (Reisman, 2011: 311).

Kısacası Marshall'a göre iktisat bir 'bilim'dir ve iktisat bilimi, farklı zaman dilimlerinde farklı ülkelerdeki iktisadi alışkanlıklar ve refah koşulları ile bağlantılı olan olguları derlemekte, irdelemekte, tanzim ve muhakeme etmektedir (A. Marshall ve M. P. Marshall, 1879: 5). Ayrıca iktisat bilimi adım adım gelişmektedir, bir taraftan teoriyi yeni olguların keşfedilmesine ve izah edilmesine, diğer taraftan da bu yeni olguları teoriyi doğrulamaya ve genişletmeye ve güçlendirmeye uygulamaktadır (A. Marshall ve M. P. Marshall, 1879: 149). Dolayısıyla Marshall her bilim gibi iktisadın da öncelikle ilkeler inşa edip bu ilkelerden çıkarsama yapması gerektiğini, daha sonra ise fiili vakaları inceleyerek bu ilkeleri test etmesi ve doğrulaması gerektiğini ileri sürmektedir. Bu nedenle iktisat ne tümdengelimci ne de tümevarımcı olmalıdır; sırasıyla bu iki yöntemden biri dominant olacak şekilde, her iki yöntemden de yararlanmalıdır. Çünkü tümevarım ve tümdengelim iktisadi tartışmada bütünüyle karşılıklı bağımlılık içerisindedirler ve alternatif yöntemler olarak düşünülemezler. İktisadi fikirleri ve ilişkileri genelleştirirken kullanılan mantıksal süreçler asla pür soyut muhakeme biçimleri şeklinde yürütülmemelidir; önermelerin geçerliliği ve gerçekliği daima olgulara bakılarak test edilmelidir (Groenewegen, 2007: 190).

2. MARSHALL'IN “KANLI-CANLI İNSAN” ANLAYIŞI

Marshall'a (2013: 1) göre “ekonomi politik veya iktisat, insanların günlük iş yaşamındaki eylemlerinin irdelenmesidir”. Bu bakımdan, *Principles of Economics*'in amacı da iktisadi sistemin işleyişini yönlendiren yasaları türetmek üzere insan davranışının iktisadi veçhelerini incelemektir. Ancak Marshall'ın insanın karar verme mekanizmasını nasıl ele aldığını incelemeye felsefi makalelerinden başlamak faydalı olabilir. Zira Marshall'ın felsefi makaleleri ve psikolojik görüşleri ile iktisat ve insan anlayışı arasında bir uyum olduğu söylenebilir (Raffaelli, 2003: 17). Örneğin, Marshall'ın zihin modeli, biyolojik evrim ve kısmi denge analizi modellerinin tamamen aynıdır; Marshall'ın temel iktisadi çalışmasını karakterize eden tekrar ve yenilik, düzen ve özgürlük, gelenek ve rekabetin oluşumu ve prototipi buradadır (Raffaelli, 2008: 38). Bu doğrultuda Marshall psikolojik ve felsefi okumalarının uzantısı olarak, psikolojik hedonizm ve faydacılık mevzularına değinmiştir. *Principles of Economics*'in önsözünde, hiçbir etik tesir altında bulunmayan ve uyanık ve enerjik ve aynı zamanda da mekanik ve bencil bir biçimde maddi çıkar peşinde koşan 'iktisadi insan'ın eylemleri üzerinden soyut bir bilim oluşturma çabalarının başarısız olduğunu belirtmektedir

¹² Zaten iktisadın diğer sosyal bilimlere nazaran daha avantajlı olmasının sebebi de, güdülerini ölçülebilen ve dolayısıyla bilimsel olarak ele alınabilen eylemlerle ilgileniyor olmasıdır (Marshall, 2013: 12).

¹³ Marshall paranın yanı sıra diğer güdülerin rolünü de vurgulamaktadır. Örneğin Marshall'a (2013: 19-21) göre tüm iş adamları para kazanmak ister ancak amaç sadece para kazanmak değildir, amaç kendilerine ve diğer bireylere başarıya eriştiklerini ispatlamaktır; yani temel güdü toplumsal onaydır (Aspers, 1999: 659).

¹⁴ Diğer taraftan, Marshall insan güdülerinin doğrudan ölçülemeyeceğinin farkındadır: “Şu hususun belirtilmesi gerekmektedir ki, iktisatçı zihnin herhangi bir etkisini bağımsız olarak veya doğrudan ölçme iddiasında olamaz, zihnin etkileri aracılığıyla dolaylı yoldan ölçmeyi ister” (Marshall, 2013: 13).

(Marshall, 2013: xix). Zira Marshall'a (2013: 1) göre, dini düşünceler, aile yaşamı iş yaşamının dışında kalan alanlar, diğerkâmlık ve iyilik yapma isteği gibi dürtüler de insan eylemi üzerinde son derece etkilidir¹⁵. Diğer bir ifadeyle, evrensel bir teori inşa etmek amacıyla bu ilkenin tüm insan eylemlerini kapsayacak şekilde genişletilmesini savunan Bentham'ın aksine Marshall, hedonizmin evrenselleştirilmesi postulatını reddetmiş ve teorisinin geçerliliğini, hedonizm tarafından teorik olarak değil de fiili olarak belirlenen kararlarla sınırlandırmıştır (Martinoia, 2003: 355).

Bu bakımdan Marshall, iktisat biliminin hedonizm psikolojisi gibi sert bir zemin üzerine kurulmaya çalışılmasına karşı çıkmaktadır (Black, 1990: 10). Çünkü Marshall'a göre hedonistik hesaplamaların uygulanması iktisadi sorunlara bir çözüm teşkil etmemektedir, sadece *a priori* bir koşuldur (Aktaran: Keynes, 1924: 319). Dolayısıyla Marshall iktisadi sorunun basitçe veri isteklerin tatmininin maksimizasyonu olduğu görüşünden memnun değildir. Parsons'un (1931: 106-113) belirttiği gibi, "Marshall, fayda teorisinin ana mevzuunun iktisadın sadece bir parçası ve daha önemsiz bir parçası olduğunu açıkça belirtmiştir. Daha önemli kısım ise iktisadi koşulların insan karakteri üzerindeki etkisidir (...) Medeni insanın hayvanlara ve yabanilik aşamasına göre üstünlüğü, kendini belli eylemler setine adanması ve karakter tipinin gelişimidir. Bu tür eylemlere uyarlanmayan istekler, iktisadın amaçları açısından bile nihai amaçlar değildir, sadece yapay amaçlardır. Yaşamın gerçek amacı, kendileri amaç oldukları için peşinden gidilen eylemlerdedir."

Bu nedenle Marshall bireysel kararın dar ve saf bir faydacı hesaplamasının erken formülasyonlarından kaçınmıştır¹⁶. *On Value (Değer Üzerine)* başlıklı makalesinde arz ve talep eğrilerini hiçbir öncül psikolojik ilkedен türetmeye çalışmadığı görülmektedir. Marshall'ın psikolojisi ile mübadele teorisi arasındaki yapısal ilişki, ölçülebilir bir haz birimi kavramında değil de denge ile 'normal eylem' arasındaki ilişkinin kavramsallaştırılmasında göze çarpmaktadır: "*Belli koşullar altında* endüstriyel bir grubun üyelerinden beklenebilen eylem biçimi, bu koşullara göre grup üyeleri için *normal eylemdir*" (Marshall, 2013: 28, italikler Marshall'a aittir).

Marshall (2013: 27) 'toplumsal yasa'yı ise "belli koşullar altında toplumsal bir grubun üyelerinden beklenebilen belli bir eylem biçimini belirten bir ifade" şeklinde tanımlamaktadır; yani normal sonuçlar, bir grubun üyelerinden, eğilimlerinin sonuçları olarak beklenebilen eylemlerdir (Davenport, 1965: 342-343). Ayrıca bu tür gruplar çok sayıda güdüden etkilenebilmekte ve bu güdüler de gruptan gruba ve zamandan zamana farklılaşabilmektedir (Scott, 1933: 461). Zira Marshall için insan varoluşsal koşullarından ayrı idrak edilememektedir: "İnsanoğlu, büyük ölçüde, içinde yaşadığı muhit tarafından biçimlendirilmektedir" (Marshall, 2013: 116). Bu bakış açısı da, Marshall'ın aşırı bireycilik yaklaşımını terk etmesine¹⁷ ve bireyler ile toplum arasındaki ilişkiyi dikkate almasına yol açmıştır:

Daha önceki İngiliz iktisatçılar bireysel eylem güdülerine belki de çok fazla odaklanmışlardır. Ashında iktisatçılar, tıpkı diğer sosyal bilim öğrencileri gibi, başlıca olarak toplumsal bir organizmanın üyeleri olan bireylerle ilgilenmektedir. Nasıl ki bir katedral onu oluşturan taşlardan daha fazlasıysa, bir insan da düşünceler ve duygular (feelings) serisinden daha fazlasıdır, dolayısıyla bir toplumun yaşamı da bireysel üyelerinin yaşamları toplamından daha fazladır. Bir bütünün eyleminin, onun bileşenlerinin eylemlerinden oluştuğu ve çoğu iktisadi sorun için en iyi başlangıç noktasının bireyi etkileyen güdüler olduğu doğrudur, ancak bu birey yalıtılmış bir atom olarak değil, belli bir mesleğin veya endüstriyel grubun bir üyesi olarak telakki edilmelidir (Marshall, 2013: 20-21).

Dolayısıyla Marshall bireylerin eylemlerini irdelerken, bu eylemleri toplumsal yaşamla bağlantılı bir şekilde ele almaktadır. Zira toplum, kendisini oluşturan bireylerin toplamından daha fazlasıdır ve toplumu oluşturan bireyler birbirlerini etkilemektedir; diğer bir ifadeyle bireyler arasında karşılıklı bir ilişki söz

¹⁵ Marshall'a (2013: 20) göre, iktisatçıyı buna benzer dürtüleri dikkate almaktan alkoyan şey, bu davranış ve dürtülerin pek çoğunun genellikle sınıflandırılmaması, yasalara indirgenememesi ve ölçülememesidir.

¹⁶ Guillebaud'a (1942: 341) göre de, Marshall İngiliz faydacıların okulunda yetişmiş olsa da, kendisi terimin genel olarak kabul edildiği anlamda faydacı değildir.

¹⁷ Reisman'a (1990: 405) göre, Marshall'ın mikroiktisadi analizinde temel birim birey değil ailedir. Örneğin Marshall'a göre "erkek çalışır ve esas olarak ailesi için tasarruf yapar" veya "tasarrufun temel güdüsü aile sevgisidir".

konusudur. Bu bakımdan Marshall'ın kendisinden önceki iktisatçılara itirazı da, bireysel eyleyenleri, ekonomide aynı rolü oynayan homojen atomlar olarak ele almalarıdır. Marshall'a göre eyleyenler spesifik 'işler'e sahiptirler ve bu 'işler' tamamlayıcıdır ve sistemin 'etkin işleyiş'inin koşulu da bunların bir araya gelmesidir. Dolayısıyla eyleyenler, bir ölçüde, heterojendir (Arena, 2008: 75). Ayrıca Marshall'ın atomizm, sübjektivizm ve bencil bireyciliği reddetmesi, toplumu rekabetçi ve yalıtılmış bir bireyler grubu olarak karakterize eden görüşe de karşı çıkmasını beraberinde getirmiştir. Bu doğrultuda Marshall toplumu, bireysel karakter ile sosyoekonomik çevre arasındaki birçok karşılıklı ilişkinin olduğu karmaşık evrimsel bir süreç olarak telakki etmektedir (Whitaker, 1977: 179).

Bu anlayışın bir sonucu olarak, Marshall evrensel bir insan doğası postulatını terk etmiş ve modern, ahlaki ve tarihçi bir karakter kavrayışının temellerini atmıştır¹⁸ (Cook, 2009: 232). Bu doğrultuda Marshall kendisinden önceki iktisatçıların, örneğin J. S. Mill gibi, sıklıkla kullandıkları 'iktisadi insan' kavrayışını eleştirerek insanın bencil olmadığını vurgulamıştır (Nishizawa, 2008: 156).

Dolayısıyla Marshall veri bir toplumda hüküm süren bencil ve diğerkâm güdüler şeklindeki insan niteliklerini paylaşmakla birlikte, iktisadi insan fikrini reddedip *kanlı-canlı insan (a man of flesh and blood)* fikrini savunmuştur (Marshall, 2013: 22). Zira iktisadi eyleyenler her zaman için mülahaza ve hesaplama temelinde hareket etmemekte; sezgileri, alışkanlıkları ve gelenekleri davranışlarını etkilemektedir (Raffaelli, 2003: 45-50): "*Her hareketimizi önceden düşünüp taşınmayız* (Marshall, 2013: 17). İnsanlar diğerkâmlık, alışkanlıklar, gelenekler ve sezgiler (intuition) temelinde hareket etmektedir ve sezgiler, bilinçaltında muhafaza edilseler dahi, rasyoneldirler (Frantz, 2005: 64).

Kısacası Marshall salt hedonizm ve Benthamcı faydacılık temelinde analiz yapılmasını ve evrensel bir insan doğası fikrini eleştirmiş ancak haz, elem, tatmin, memnuniyet ve arzu gibi kavramları analizinde kullanmıştır. Jensen'e (1987: 18-19) göre, Marshall için insan melekeleri ve içgüdüleri arasında öne çıkanlar, Marshall'ın insanlığı istek ve arzuları tatmin etmek amacıyla iktisadi faaliyetlerde bulunmaya yönelten güç olduğunu varsaydığı haz ve elem kapasitesidir. Bireyler doğal temayülleri ve kapasiteleri ışığında, sonsuz çeşitlilikteki isteklerini en fazla tatmin edecek şekilde tasarrufta bulunmaktadır. Ancak insanların haz ve elem verici şeylere ilişkin kavrayışı zaman içerisinde değişmektedir. Yani insan doğası, insanlığın yaşadığı sosyo-kültürel ortamdaki değişikliklerin etkisiyle dinamik anlamda değişebilmektedir. Örneğin büyüyen ve gelişen bir toplumda her yeni adımı, yeni isteklerin doğmasına yol açan yeni faaliyetlerin gelişmesi olarak değerlendirmek gerekmektedir; dolayısıyla tüm insanlık tarihi şunu göstermektedir ki, zenginliğin ve bilginin artmasıyla birlikte istekler de genişlemektedir.

Marshall, 1885 yılında Cambridge'in açılış töreninde, zamanının iktisatçılarının, insan doğasını tam olarak idrak edemediklerini belirterek insan karakteri anlayışlarını eleştirmiş ve duyduğu rahatsızlığı şu sözlerle ifade etmiştir (Aktaran: Keynes, 1924: 342):

Şu anki nesilde iktisadın bakış açısında bir değişim yaşanmaktadır ve bu değişimin sebebi de, insanın büyük ölçüde koşulların ve bu koşullarda yaşanan değişimlerin bir ürünü olduğunun keşfedilmesidir. Yüzyılın başındaki İngiliz iktisatçıların en büyük hatası tarih ve istatistiği göz ardı etmeleri değildi; insanı, tabiri caizse, sabit bir büyüklük (quantity) olarak ele almaları ve insanda meydana gelen değişimleri çalışmalarına çok fazla konu etmemeleriydi. Bu nedenle arz ve talep güçlerinin gerçekte olduklarından daha mekanik ve düzenli eylemler olduklarını düşünmüşlerdir. Yani en kritik hataları endüstri alışkanlıklarının ve kurumlarının değişime ne kadar meyilli olduğunu görememeleridir (...). Ricardo ve takipçileri de, hem kendileri hem de diğer insanlar için, inşa ettikleri şeyin evrensel bir hakikat olmadığını sadece belli başlı hakikatlerin keşfedilmesinde bir evrensel uygulama mekanizması olduğunu açıkça izah edememişlerdir. İktisadi muhakeme tertibine yüksek ve aşkın bir evrensellik

¹⁸ Marshall'a göre insan doğası asla tam anlamıyla katı değildir: "İnsanın kendisi büyük ölçüde koşullar ve değişiklikler tarafından yaratılır" (Marshall, 1966: 153).

atfetmekle birlikte iktisadi dogmalara herhangi bir evrensellik atfetmiyorum. Bu bir kesin hakikat bütünü değildir, sadece kesin hakikatin keşfedilmesi için bir makinedir.

Yani Marshall'a göre klasik iktisatçılar, hem insanı hem de insan karakterini ve etkinliğini de sabit bir büyüklük olarak ele aldıkları için yanılmışlardır. Marshall'a göre, bu klasik bakış açısı aslında yanlış değildi, ancak kapitalist toplumun, toplumsal evrimle artık hükümsüz kılınan ilksel bir aşamasına uygundu (Raffaelli, 2003: 42).

Bu doğrultuda, Marshall'a göre ilksel toplumlar arı kovanlarına veya karınca kolonilerine oldukça benzemektedir ve tıpkı hayvanlar dünyasında olduğu gibi davranışlar kalıtsal içgüdüler, alışkanlıklar ve bunların toplumsal muadilleri olan gelenekler tarafından belirlenmektedir. *Ye Machine* ışığında bu tür davranışların zihnin yalnızca düşük-düzyer mekanik devreleri üzerinden açıklanabileceği söylenebilir. İkinci evre –Marshall'ın Çin ve Hindistan'dan Hıristiyanlığın ortaya çıkışına dek izini sürdüğü uygarlık tarihi- öz-bilincin ve ahlaki özgürlüğün ortaya çıktığı tarihtir; bu evrenin analiz edilmesi için filozofun *a priori* iç görülerine ihtiyaç vardır. Bu doğal ve spiritüel gelişim evrelerinden sonra gelen ve Hıristiyan çağıyla eş zamanlı olan insan evriminin üçüncü evresi ise, zihnin daha üst devrelerinin ortaya çıkmasını ve giderek artan kullanımını –örneğin bireylerin belli hareket biçimleri üzerinde düşünüp taşınmasını- içermektedir. Bireylerin bu şekilde mülhaza temelinde verebilmeleri için öz-bilince dayanan ancak başlı başına mekanik olarak analiz edilebilen ahlaki özgürlük bulunmalıdır. Dolayısıyla insan evriminin bu son evresi hem öz-bilinci hem de mekanik görüş ve davranışı (mechanism) beraberinde getirmektedir ve ahlak bilimcilerin alanına dâhildir (Aktaran: Cook, 2009: 220-221).

Marshall'a göre insan öz-bilincin gelişmesinden önce yalnızca haz elde etme ve elemenden kaçınma arzusuyla hareket etmekte ve bu amacına da öncelikli olarak rutin davranışlarını sergileyerek ulaşmaktaydı. Bu ilksel insanlar daha önce görülmedik ve alışık olunmayan bir durumla karşılaştıklarında ise ya rastgele ya da mülhaza temelinde hareket etmekteydi. Her iki durumda da, ortaya çıkan başarılı bir sonuç, gelecekte otomatik olarak uygulanacak yeni bir rutin meydana getirmektedir. Bu süreçte Darwinici seleksiyon mekanizması yürürlükte ve başarısız davranışlar yok olmaya yüz tutarken, başarılı davranışlar ise alışkanlık haline gelmekte ve içgüdüsel rutinler şeklinde aktarılmaktadır¹⁹ (Cook, 2009: 11).

Diğer yandan Marshall farklı kurumsal düzenlemelerin, farklı mekanik alışkanlıklar setinin ürünü olduğunu ve farklı ulusal karakterlerin modern ulusun hem politik düzenlemelerini yönlendirdiğini hem de iktisadi yaşamını belirlediğini dile getirmektedir. Şöyle ki Marshall'a göre modern özgürlük farklı biçimler alabilmektedir ve bu özgürlük biçimleri farklı iktisadi koşulların ürünü olarak açıklanabilir ki bu farklı iktisadi koşullar da farklı tipte ulusal karakterler meydana getirmektedir. Farklı tipteki ulusal karakterler de farklı politik örgütlenme biçimlerini geliştirmektedir²⁰ (Aktaran: Cook, 2009: 225-226).

Ayrıca Arena'ya (2008: 70) göre, Marshall, eyleyenlerin bir optimizasyon sürecinden ziyade bir öğrenme sürecine dahil olduklarını kabul etmektedir. Eyleyenler çeşitli belirsizliklerle karşı karşıyadırlar ve şimdiki beklentileri doğrultusunda deneysel çözümlerle, ki bu çözümler prosedürel rasyonalite

¹⁹ Bu tür bir model kolaylıkla toplumsal evrim görüşünü kapsayacak şekilde genişletilebilir. Cook'un (2009: 11-12) belirttiği gibi, Marshall'a göre toplumsal birim bireysel "ırk"tır. Herhangi bir türün hayatta kalması kolektif yaşamı geliştiren ve teşvik eden geleneksel pratikler setinin evrimine bağlıdır. Bu geleneksel pratikler tesadüf eseri veya tasarlanarak oluşturulabilmekte ancak bir kez yerleşince eğitim ve toplumsal yaptırım aracılığıyla aktarılmaktadırlar; işe yarar toplumsal gelenekler seti oluşturamayan ırklar ise yok olmaktadır. Ayrıca çevresel değişiklikler de geleneklerin değişmesini gerektirebilmektedir ve bu değişime ayak uyduramayan ırklar da yok olmaktadır. Dolayısıyla Marshall, tıpkı Smith gibi, davranışsal geleneklerin evrimi konusunda açık-uçlu bir görüş sağlamaktadır. Yani Marshall ne evrensel olarak doğru bir gelenekler seti ne de tüm toplumların uyum gösterdiği ideal bir gelenekler seti varsamaktadır.

²⁰ Örneğin Marshall'a göre Amerika'da işgücünün aşırı hareketli olması özgüven, bağımsızlık ve kendi kararlarına güveni de beraberinde getirmektedir; ancak Amerikalılar sübjektif özgürlükte kazandıklarını objektif özgürlükte yitirmişlerdir. Bireyler mesleklerini ve yerlerini değiştirdikçe, mekanik rutinler sürekli sekteye uğramış ve mekanik sempati bağları kopmuştur. Sonuç olarak Amerikalı işçiler sabit birlikler oluşturamamışlardır. Aksine İngiltere'de ise nispeten yerleşik yaşam şekli, işçiler arasında karşılıklı güveni ve sempatiyi pekiştirmiş ve sonuç olarak dört başı mamur kooperatif hareket ve son derece iyi organize olmuş sendikalar ortaya çıkmıştır. İngiltere'de işçilerin mutluluğu ve genel refahı büyük ölçüde iş arkadaşlarının itibarına ve güvenine bağlıdır (Aktaran: Cook, 2009: 268).

gerektirmektedir, bu belirsizliklere yanıt vermektedirler. Marshall'a göre deneme-yanılma süreci aynı zamanda diğer eyleyenlerle karşılaşma anlamına da gelmektedir; yani öğrenme süreci diğer taraftan da bir öğretme sürecidir. Dolayısıyla buradaki bireysel motivasyon hedonistik bir motivasyon değildir. Marshall'a göre bireysel eylem üzerinde rol oynayan etkenler arasında geleneklere uymak, vazife, övgü (approbation), hayali empati ve yaratıcı kendini ifade etme sayılabilir (Aktaran: Reisman, 1990: 404).

Bu nedenle, Frantz'a (2005: 64-65) göre, Marshall iktisadın, tin, sezgi, alışkanlık ve gelenek gibi hayatın ölçülemeyen veçhelerine ek olarak farklı insan davranışı motivasyonlarını da hesaba katması gerektiğini belirtmiştir. Davranışın arkasındaki bu farklı güdülerden biri de Marshall'ın 'süreklilik ilkesi' olarak adlandırdığı faktördür. Bu ilkeye göre, insan davranışının güdülere veya biçimlere tam diğerkâmlıktan tam bencillığe kadar uzanan sürekli bir değişkendir²¹. Ayrıca Marshall, insan davranışı tek bir değışkene indirgenemediğinden dolayı, herhangi bir motivasyonun *a priori* olarak göz ardı edilmesine de karşı çıkmakta ve temel bencil motivasyonları dört grupta toplamaktadır: 1) İktisadi avantaj ve ihtiyaç; 2) ceza ve ödül; 3) onur ve tanınırlık; ve 4) çalışma arzusu ve eylemin vermiş olduğu haz. Diğerkâm güdü ise, ahlaki eyleme hükmeden ruh halinin (inward) son derece etkili gücü, vazife duygusunun baskısı ve kişinin vicdan azabı korkusudur²².

Marshall'ın bireysel davranış konusunda değindiği bir diğer husus da sempattir. Marshall'a göre, bireysel ve toplumsal evrimle birlikte sempati daha bilinçli bir şekilde gösterilmeye başlamış ve gönüllü eylemin yerini sempatinin otomatik olarak gösterilmesi almıştır (Aktaran: Raffaelli, 2003: 101): "Tohumları daha düşük hayvanlarda bulunan sebepsiz (unreasoning) sempati yavaş yavaş serpilmiş ve eylemin esası olarak benimsenmiştir". Ayrıca Marshall (1966: 329) insan güdülere arasında 'iktisadi kahramanlık' güdüsüne de vurgu yapmakta ve Orta Çağ'daki 'savaşta kahramanlık'ın yerini piyasa ekonomilerinde artık 'iş hayatında kahramanlık'ın aldığını belirtmektedir. Arena'ya (2008: 69) göre, bu güdü ayrıca kamu ruhunu da içermektedir. Diğer bir ifadeyle, girişimcinin tek güdüsü kişisel-çıkarcı olamaz; asil ve zorlu şeyleri yapmaktan zevk almak da temel güdüler arasında yer almaktadır ki bu güdü de subjektiftir ve ölçülemez.

Bu doğrultuda tercihleri (veya Marshall'ın kullandığı şekilde 'istekler'i) yaratan faaliyetlerdir²³ (Aspers, 1999: 656). Bu nedenle tüketici tercihleri, insanların toplumsal ve kurumsal çevrelerinden bağımsız olarak analiz edilememektedir²⁴. Yaşadıkları ülkeye veya endüstriyel bölgeye bağlı olarak tüketiciler bazı spesifik alışkanlıklara ve geleneklere sahiplerdir ve bunlar da onların belli tipte tüketim yapmalarına neden olmaktadır (Arena, 2008: 78). Reisman'a (1990: 399-400) göre, Marshall aynı zamanda toplulaştırılmış tercihler yaklaşımının sorunlu olduğunu, bu nedenle talep eğrisinin ideal olarak toplumsal-katmanlı olması gerektiğini ve talep teorisi oluşturulurken etik güçlerin ve kısıtların da mutlaka hesaba katılması gerektiğini ileri sürmüştür.

SONUÇ

Alfred Marshall iktisadi düşünce tarihinin en müstesna figürlerinden birisidir. Neoklasik iktisadın kurucularından olan Marshall, bir yandan klasik iktisadı tümüyle bir kenara bırakmamış, diğer yandan marjinal analiz yöntemini kullanarak Walras ve Jevons tarafından nüveleri atılan neoklasik teoriye son halini kazandırmıştır. Bu anlamda Marshall klasik iktisattan neoklasik iktisada geçiş sürecindeki belki de en önemli isimdir. Zira neoklasik iktisat terimini öne süren Veblen de bu terimi Marshall'ın analizi üzerinden

²¹ Hodgson'a (2008: 97) göre de, Marshall bireysel güdülere odaklanmasına rağmen bu güdülere her zaman veri olarak ele almamıştır.

²² Frantz'a (2005: 65) göre bu güdü en saf haliyle "kesin buyruk" olarak görülmektedir ve bu emre uyulması kuşkusuz haz duygusuyla ilintilidir, elem duygusuyla bu emir izlenmemektedir; yani esasında ahlaklılık faydacıdır.

²³ Bu doğrultuda Marshall için önemli olan istekler değil faaliyetlerdir: "İktisadi ilerlemenin temel ilkesi (keynote), yeni isteklerin gelişmesi değildir, yeni faaliyetlerin gelişmesidir (Marshall, 2013: 574). Dolayısıyla insanlık tarihi "istekler değil, faaliyetler bilimidir" (Marshall, 2013: 76). Marshall ayrıca faaliyet terimini üretim veya arz yerine, istekler terimini de tüketim veya talep yerine kullanmaktadır. Dolayısıyla faaliyetler (üretim) tarafından yaratılan tercihler, tüketim aracılığıyla karşılanmaktadır (Aspers, 1999: 658). Bu bağlamda, Marshall'ın analizinde istek ile faaliyetler arasındaki ilişki için bkz. Parsons, 1931.

²⁴ Ayrıca Marshall'a göre zevkler de yumuşaktır zira yeni faaliyetlerin gelişimi yeni isteklerin doğmasına yol açmaktadır.

tanımlamakta ve neoklasik iktisat alanında yapılan en iyi çalışmanın Marshall'a ait olduğunu ifade etmektedir.

Bununla birlikte Marshall'ın analizi ile neoklasik iktisadın diğer kurucularının –Walras ve Jevons-analizleri arasında keskin farklar göze çarpmaktadır. Öncelikle Marshall –farklı minvalde vurguları bulunsa da-, Walras ve Jevons'un aksine pür pozitivist bir ontoloji benimsemekten sakınmış ve iktisadi analizini de bu çerçevede inşa etmiştir. Ancak Marshall'ın pozitivist bilim anlayışını yansıtan ifadeler de kullandığı görülmektedir. Marshall örneğin bilimin yasalar temelinde ilerlemesi gerektiğini vurgulamakta ve teorilerin test edilmesi amacıyla gözlemlere başvurulmasını önermektedir. Bu doğrultuda, hem doğa bilimleri hem de sosyal bilimler için ulaşılması gereken bir 'hakikat' vurgusu yapmakta ve sosyal bilimlerin de doğa bilimlerinde kullanılan yöntemlerden yararlanması gerektiğini ileri sürerek 'yöntem birliği'ni savunmaktadır. Ayrıca pozitivist bakış açısının bir uzantısı olarak bilimsel/bilimsel olmayan bilgi ayrımı yapmakta ve bilimin sınırlarını tayin etmektedir²⁵. Bu çerçevede bir 'bilim' olan iktisat da 'ölçülebilen' şeyleri/olguları ele almaktadır. İktisadın diğer sosyal bilimler karşısındaki en büyük avantajı da –para aracılığıyla- ölçülebilen olgularla ilgilenmesidir. Kısacası 'keskin' pozitivist bilim anlayışına sahip olmayan Marshall'ın bir yandan iktisattaki toplumsal, kültürel ve tarihsel unsurları ve duygu, sezgi ve alışkanlık gibi faktörlerin insan davranışındaki rolünü vurguladığı; diğer yandan doğa bilimleri temelinde bir iktisat 'bilimi' inşa etmeyi amaçladığı söylenebilir.

Bununla birlikte, Marshall iktisadın bir 'bilim' olduğunu vurgulasa ve iktisadın da doğa bilimleri gibi belir genel ilkeleri ele aldığını belirtse de benimsemiş olduğu evrimci bakış açısının bir sonucu olarak 'evrensel' bir iktisat teorisi oluşturulamayacağını, zira hem iktisadi yasaların hem de insan doğasının sürekli bir değişim içerisinde olduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla Marshall'a göre iktisadi analiz pür iktisat teorisine indirgenemez ve Marshall'ın "makul (reasoned) insan tarihi" olarak adlandırdığı şey aracılığıyla, iktisat teorisi sağ-duyu ve iktisat tarihi ile tamamlanmalı ve daha bütünleşik bir iktisadi analiz sunulmalıdır. 28 Ağustos 1902 tarihinde Edgeworth'e yazdığı mektupta bu durumu şu sözlerle ifade etmektedir (Aktaran: Whitaker, 1996, cilt 2: 393): "Bana göre 'teori' gerekli (...) Ancak soyut veya genel veya 'teorik' iktisadın 'asıl (proper)' iktisat olduğu kavramından daha vahim bir kavram da olmadığını düşünüyorum. Teori gereklidir ancak asıl iktisadın sadece çok küçük bir parçasıdır."

Bu çerçevede Marshall, hermeneutik veya pozitivist-olmayan (non-positivist) görüşlere yaklaşmakta ve değer yargılarının da iktisadın bir parçası olduğunu ileri sürerek, iktisadi analizlerde kamuoyunun etkisinin de göz önüne alınması gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca Marshall'a göre, bir iktisatçı kendisini sadece iktisatla sınırlamamalı ve tarih, sosyoloji, kimya, biyoloji gibi diğer disiplinlerden de yararlanmalıdır. Marshall'ın epistemoloji konusundaki bu tutumu, metodolojik görüşlerine de yansımıştır. Marshall'a göre iktisadi analizde hem tümdengelim hem de tümevarım yöntemi birlikte kullanılmalıdır, zira bu yöntemler birbirine rakip değil, tamamlayıcıdır.

Bu doğrultuda, iktisadi eyleyenler, 'soyut' ve 'homojen' bireyler olarak düşünülmemeli; belli bir tarihsel ve toplumsal bağlama ve belli bir gruba veya mesleğe mensup gömülü eyleyenler şeklinde ele alınmalıdır. Zira insanlar her kararını mülhaza temelinde vermemekte, insan eylemlerinde alışkanlıklar, gelenekler, sezgiler ve içgüdüler de mühim bir rol oynamaktadır; diğer bir ifadeyle "günlük hayatta insanlar, her eylemin sonucunu önceden hesaplayarak hareket etmemektedir". İnsanın içinde yaşadığı muhit, alışkanlıkları, aile yapısı vb. faktörler de insanların eylemlerini ve kararlarını etkilemekte ve biçimlendirmektedir. Dolayısıyla Marshall'ın analizinde temel güdüsü maddi kişisel-çıkar olan ve başkasını düşünmeyen 'iktisadi insan' anlayışının yerini 'kanlı canlı insan' almaktadır. Bu 'kanlı canlı insan'ın tahlil edilebilmesi için de pür iktisat teorisi artık tek başına yeterli değildir; iktisatçılar alışkanlıkların, kültürün,

²⁵ Pozitivizm, bilim ile bilim olmayan arasında da bir ayrım yapmakta (demarcation problem) ve bilimsel bilginin ölçütlerini tayin etmektedir. Bu doğrultuda, sadece anlamlı ifadeler bilimsel mülhazalar olarak ele alınmalı ve bilgi savları (knowledge claims) statüsünde değerlendirilmelidir. Anlamlılık veya bilişsel önem, analitik ya da sentetik ifadeler (kanıt karşısında test edilebilen olgusal ifadeler) atfedilecek şekilde kısıtlanmaktadır ve bu ölçüte göre, metafizik ifadeler hem analitik değildirler hem de empirik testlere tabi tutulamazlar, dolayısıyla (yanlış olmasalar bile) anlamsız olarak atfedilmelidirler (Caldwell, 1980, s. 55).

coğrafyanın ve zamanın etkilerini mutlaka hesaba katmalı ve tarihsel, toplumsal, kültürel ve politik boyutu da dikkate alan bir iktisadi analiz sunmalıdır. Zira Marshall insanların yalnızca kişisel-çıkar peşinde koşan ve 'haz ve elem hesaplaması' yapan bireyler olarak görülemeyeceğini, insanların kişisel-çıkar dışında da amaçlara sahip olabileceğini ve duygu, sezgi ve alışkanlıkların da insan kararlarında etkili olduğunu vurgulamıştır.

KAYNAKLAR

- ALVEY, J. E. (1999), A Short History of Economics as a Moral Science, *Journal of Markets&Morality*, 2(1), 53-73.
- ARENA, R. (2008), On the Relationship Between Economics and Sociology: Marshall and Schumpeter, Y. SHIONOYA, T. NISHIZAWA içinde, *Marshall and Schumpeter on Evolution: Economic Sociology of Capitalist Development*, (s. 65-92), Cheltenham: Edward Elgar.
- ASPERS, P. (1999), The Economic Sociology of Alfred Marshall: An Overview, *American Journal of Economics and Sociology*, 58(4), 651-667.
- BİLİR, H. (2017), Nöroiktisat: Neoklasik İktisadın Yenilenen Yüzü mü, Eleştirel Bir Yaklaşım mı?, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- BLACK, R. D. C. (1990), Jevons, Marshall and The Utilitarian Tradition. *Scottish Journal of Political Economy*, 37(1), 5-17.
- BOULDING, K. E. (1975), Notes on the Present State of Neoclassical Economics as a Subset of the Orthodox, *Journal of Economic Issues*, 9(2), 223-228.
- BUĞRA, A. (2013), *İktisatçılar ve İnsanlar*, (9. Baskı), İstanbul: İletişim Yayınları.
- CEVİZCİ, A. (1999), *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, (3. Baskı), İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- COOK, S. J. (2009), *The Intellectual Foundations of Alfred Marshall's Economic Science: A Rounded Globe of Knowledge*, Cambridge: Cambridge University Press.
- DAVENPORT, H. J. (1965), *The Economics of Alfred Marshall*, New York: A. M. Kelley.
- ELAHI, K. (2015). Homo Economicus in Neoclassical Economics: Some Conceptual Curiosities about Behavioural Criticisms, *Homo Oeconomicus*, 32(1), 23-51.
- ENDRES, A. M. (1997). *Neoclassical Microeconomic Theory: The Founding Austrian Version*, London: Routledge.
- FRANTZ, R. (2005), *Two Minds: Intuition and Analysis in the History of Economic Thought*, New York: Springer.
- GROENEWEGEN, P. (2005), A Book that Never was: Marshall's Final Volume on Progress and his System of Ethical and Political Beliefs. *History of Economics Review*, 42, 29-44.
- GROENEWEGEN, P. (2007), *Alfred Marshall: Economist 1842-1924*, Hampshire: Palgrave Macmillan.
- GUILLEBAUD, C. W. (1942), The Evolution of Marshall's Principles of Economics, *The Economic Journal*, 52(208), 330-349.
- HODGSON, G. M. (2005), Alfred Marshall Versus the Historical School, *Journal of Economic Studies*, 32(4), 331-348.
- HODGSON, G. M. (2008), Marshall, Schumpeter and the Shifting Boundaries of Economics and Sociology. Y. SHIONOYA, T. NISHIZAWA içinde, *Marshall and Schumpeter on Evolution: Economic Sociology of Capitalist Development*, (s. 93-115), Cheltenham: Edward Elgar.
- HODGSON, G. M. (2011), Sickonomics: Diagnoses and Remedies, *Review of Social Economy*, 69(3), 357-376.
- HUTCHISON, T. W. (1988), Gustav Schmoller and the Problems of Today, *Journal of Institutional and Theoretical Economics*, 144(3), 527-31.
- İNSEL, A. (2012), *İktisat İdeolojisinin Eleştirisi*, (6. Baskı), İstanbul: Birikim Yayınları.
- JENSEN, H. E. (1987), Alfred Marshall as a Social Economist, *Review of Social Economy*, 45(1), 14-36.
- KABAŞ, T. (2018). Alfred Marshall'ın Neoklasik İktisat Düşüncesinin Sosyal Özellikleri. *The Journal of Academic Social Science*, 64, 182-192.
- KARAGÜL, M. (2018). Rasyonel Ekonomi ve Davranış İktisadından Değerler İktisadına, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(2), 425-440.
- KEYNES, J. M. (1924), Alfred Marshall, 1842-1924, *The Economic Journal*, 34(135), 311-372.
- MARSHALL, A. (1879a), *The Pure Theory of Foreign Trade*, London: The London School of Economics and Political Science.
- MARSHALL, A. (1879b), *The Pure Theory of (Domestic) Values*, London: The London School of Economics and Political Science.

- MARSHALL, A. (1897), The Old Generation of Economists and the New, *The Quarterly Journal of Economics*, 11(2), 115-135.
- MARSHALL, A. (1890), *Principles of Economics*, London: Macmillan and Co.
- MARSHALL, A. (1966), *Memorials of Alfred Marshall*, (Ed. A. C. PIGOU), New York: M. A. Kelley.
- MARSHALL, A. (2009), *Principles of Economics*, (Abridged Baskısı), New York: Cosimo.
- MARSHALL, A. (2013), *Principles of Economics*, (8. Baskı), New York: Palgrave Macmillan.
- MARSHALL, A., MARSHALL, M. P. (1879), *The Economics of Industry*, London: Macmillan and Co.
- MARTINOIA, R. (2003), That which is Desired, which Pleases and which Satisfies: Utility According to Alfred Marshall, *Journal of the History of Economic Thought*, 25(3), 349-364.
- MIROWSKI, P. (1984). Physics and the Marginalist Revolution, *Cambridge Journal of Economics*, 8(4), 361-379.
- MITCHELL, W. C. (1969), *Types of Economic Theory*, (2 Cilt), New York: Kelly.
- NISHIZAWA, T. (2008), Alfred Marshall and the Historico-Ethical Approach. Y. SHIONOYA, T. NISHIZAWA içinde, *Marshall and Schumpeter on Evolution: Economic Sociology of Capitalist Development*, (s. 147-165), Cheltenham: Edward Elgar.
- PARSONS, T. (1931), Wants and Activities in Marshall, *The Quarterly Journal of Economics*, 46(1), 101-140.
- PRESSMAN, S. (2006), *Fifty Major Economists*, (2. Baskı), London: Routledge.
- RAFFAELLI, T. (2003), *Marshall's Evolutionary Economics*, London: Routledge.
- RAFFAELLI, T. (2008), The General Pattern of Marshallian Evolution. Y. SHIONOYA, T. NISHIZAWA içinde, *Marshall and Schumpeter on Evolution: Economic Sociology of Capitalist Development*, (s. 36-47), Cheltenham: Edward Elgar.
- REISMAN, D. A. (1990), Alfred Marshall as a Social Economist, *Review of Social Economy*, 48(4), 395-414.
- REISMAN, D. A. (2011), *Alfred Marshall: Progress and Politics*, (2. Baskı), Oxon: Routledge.
- SCHABAS, M. (1989), Alfred Marshall, W. Stanley Jevons and the Mathematization of Economics, *ISIS*, 80(1), 60-73.
- SCREPANTI, E., ZAMAGNI, S. (2005). *An Outline of the History of Economic Thought*, Oxford: Oxford University Press.
- SCOTT, W. A. (1933), *The Development of Economics*, London: D. Appleton-Century Company.
- SKIDELSKY, R. (1983), *John Maynard Keynes: Hopes Betrayed, 1883-1920*, London: Macmillan.
- WAGNER, A. (1891), Marshall's Principles of Economics, *The Quarterly Journal of Economics*, 5(3), 319-338.
- WHITAKER, J. K. (1977), Some Neglected Aspects of Alfred Marshall's Economic and Social Thought, *History of Political Economy*, 9(1), 161-197.
- WHITAKER, J. K. (1996), *The Correspondence of Alfred Marshall*, (3 Cilt), Cambridge: Cambridge University Press.